
ساخت اضافه در زبانهای ایرانی

دکتر غلامحسین کریمی دوستان
(استاد دانشگاه تهران)

راضیه باقری

انتشارات سخن، تهران

www.ketab.ir

سرشناسه	: گریسی دوستان، غلامحسین، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: ساخت اضافه در زبانهای ایرانی / غلامحسین گریسی دوستان، راضیه باقری
مشخصات نشر	: تهران: سخن، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۶ ص.
شابک	: 978 - 964 - 372 - 539 - 6
وضعیت فهرست نویسی	: فیا.
موضوع	: زبان های ایرانی -- حرف اضافه
موضوع	: زبان های ایرانی -- دستور
موضوع	: زبان های ایرانی -- نویسه شناسی
شناسه افزوده	: باقری، راضیه
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۰ س ۴ / ک PIR۴۲
رده بندی دیویی	: ۴۸۰
شماره کتاب شناسی ملی	: ۲۵۱۶۹۳۸

انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه

خیابان وحید نظری شماره ۲۸

فکس ۶۶۴۶۳۸۷۵

www.sokhanpub.com

Email: info@sokhanpub.com

ساخت اضافه در زبانهای ایرانی

دکتر غلامحسین کریمی‌دوستان

راضیه باقری

چاپ اول: ۱۳۹۰

تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه

لینوگرافی: صدف

چاپ: مهارت

شابک ۶-۵۳۹-۳۷۲-۹۶۳-۹۷۸

مرکز پخش: انتشارات علمی - خیابان انقلاب - مقابل دانشگاه تهران

شماره ۱۲۲۴ تلفن: ۶۶۴۶۵۹۷۰ - ۶۶۴۶۰۶۶۷

فهرست مطالب

۷	نشانه‌های اختصاری
۸	فهرست نشانه‌های آوایی
۸	همخوان‌ها
۹	واکه‌ها
۱۱	مقدمه
۱۵	فصل اول: ساخت اضافه و دیدگاههای پیرامون آن
۱۷	۱-۱ مقدمه
۱۷	۲-۱ تحلیل‌های ساختارزی
۱۷	۱-۲-۱ کریمی و بریم
۱۹	۲-۲-۲ سمولین
۲۱	الف- مشخصات حاشیه‌ای
۲۳	ب- قواعد پسوند‌گذاری واژگانی
۲۵	۳-۱ تحلیل‌های واجی نحوی
۲۵	۱-۳-۲ سمیعان
۲۸	۲-۳-۱ قمشی
۲۹	۴-۱ تحلیل‌های نحوی
۲۹	۱-۴-۱ اضافه، کنترل‌کننده‌ی حالت
۲۹	الف- لارسن و یاماکی‌دو
۳۲	ب- یارا احمد زهی
۳۵	۲-۴-۱ اضافه: نتیجه‌ی حرکت نحوی اسم کهنمویی‌پور
۳۷	۳-۴-۱ اضافه: هسته‌ی نقشی

الف - معین زاده.....	۳۷
ب - کریمی.....	۴۱
ج - هلمبرگ و آدن.....	۴۲
د - محمدی.....	۴۴
۵-۱ نتیجه گیری.....	۴۴
فصل دوم: مباحث نظری.....	۴۷
۱-۲ مقدمه.....	۴۹
۲-۲ مبنای نظری برنامه کمینه گرا.....	۴۹
۳-۲ برنامه کمینه گرا.....	۵۱
۱-۳-۲ عناصر واژگانی و مشخصه ها.....	۵۲
۲-۳-۲ فراالگن های نقشی.....	۵۳
۳-۳-۲ مطابقت.....	۵۵
۴-۳-۲ حرکت.....	۵۸
۵-۳-۲ ساختار گروهی، ترتیب خطی عناصر و اصل تطابق خطی.....	۶۰
۶-۳-۲ نتیجه گیری.....	۶۱
فصل سوم: تصویر ساخت اضافه در زبانهای ایرانی.....	۶۳
۱-۳ توزیع اضافه در فارسی.....	۶۵
۲-۳ توزیع اضافه در گیلکی.....	۶۷
۳-۳ توزیع اضافه در بلوچی.....	۷۱
۴-۳ توزیع اضافه در گویش هورامی.....	۷۳
نشانه معرفه.....	۷۳
نشانه جمع.....	۷۴
کلمات اشاره.....	۷۴
۵-۳ توزیع اضافه در گویش اردکان فارس.....	۷۶
نشانه معرفه.....	۷۶
نشانه جمع.....	۷۷

۷۷	هم‌آیی نشانه جمع و معرفه
۷۷	کلمات اشاره
۷۸	۳-۶ توزیع اضافه در گرایش کردی ابلاسی
۸۰	۳-۷ توزیع اضافه در کردی سورانی
۸۲	۳-۸ خلاصه و نتیجه گیری
۸۴	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل ساخت اضافه
۸۶	۴-۱ مقدمه
۸۶	۴-۲ منشأ اضافه در زبان‌های ایرانی
۸۷	۴-۳ اضافه در زبان‌های ایرانی نو
۹۰	۴-۴ اضافه اسنادی
۹۷	۴-۴-۱ مطابقه
۹۸	۴-۴-۲ نشانه جمع
۱۰۴	۴-۴-۳ نشانه معرفه
۱۰۸	۴-۴-۴ اضافه اسنادی و کلمات اشاره
۱۱۱	۴-۵ اضافه اسنادی و کلمات اشاره در هورامی و سورانی
۱۱۴	۴-۵-۱ رابطه سلسله مراتبی مقولات در گروه اسمی
۱۲۲	۴-۶ اضافه ملکی
۱۲۸	۴-۷ گروه ملکی در فارسی، گیلکی و بلوچی
۱۲۹	۴-۸ اضافه محمولی
۱۳۱	۴-۹ نتیجه‌گیری
۱۳۳	فصل پنجم: خلاصه و نتیجه‌گیری
۱۳۵	۵-۱ مقدمه
۱۳۵	۵-۲ خلاصه مطالب
۱۳۸	۵-۳ نیاز به پژوهش بیشتر
۱۴۱	واژه نامه انگلیسی - فارسی
۱۴۹	کتابنامه
۱۴۹	الف - فارسی
۱۵۰	ب - انگلیسی

نشانه‌های اختصاری

نشانه	مفهوم
اض	➔ اضافه
اش	➔ اشاره
جم	➔ جمع
مع	➔ معرفه
نک	➔ نکره
مف	➔ مفرد
فا	➔ فاعلی
غ.فا	➔ غیر فاعلی
مذ	➔ مذکر
ر.ک	➔ رجوع کنید به
*	➔ غیر دستوری
	➔ روی واژه به معنای کشش آن است
-	➔ علامت پسوند

فهرست نشانه‌های آوایی

همخوان‌ها

p	دولبی، انفجاری، بیواک
b	دولبی، انفجاری، واگذار
t	دندانی، انفجاری، بیواک
d	دندانی، انفجاری، واگذار
k	نرم‌مکامی، انفجاری، بیواک
g	نرم‌مکامی، انفجاری، واگذار
q	ملازی، انفجاری
ʔ	چاکنایی، انفجاری
s	لثوی، سایشی، بیواک
z	لثوی، سایشی، واگذار
ʃ	لثوی-کامی، سایشی، بیواک
ʒ	لثوی-کامی، سایشی، واگذار
f	لب و دندانی، سایشی، بیواک
v	لب و دندانی، سایشی، واگذار
x	ملازی، سایشی، بیواک
ɣ	ملازی، سایشی، واگذار
h	چاکنایی، سایشی، بیواک
ɦ	چاکنایی، سایشی، واگذار
ç	لثوی-کامی، انفجاری-سایشی، بیواک
j	لثوی-کامی، انفجاری-سایشی، واگذار

$\bar{r}$	لثوی، لرزشی
r	لثوی، زرنشی
m	دولبی، خیشومی
n	لثوی، خیشومی
η	پسکامی، خیشومی
l	لثوی، روان، کناری
δ	لثوی-کامی، سایشی
y	کامی، غلتی

واک‌ها

i	پیشین، بسته
$ɪ$	پیشین، نیم بسته
e	پیشین، نیم باز
a	پیشین، باز
u	پسین، بسته
o	پسین، نیم بسته
$ɑ$	پسین، باز

مقدمه

در این اثر به نشانه *-e* و *-ye* در مثالهای مذکور در (۱) که بین اسامی، صفات و برخی از حروف اضافه ظاهر می‌گردد اضافه و به گروه‌های اسمی مانند عبارتهای (۱) تا (۸) که با این تکواژ به هم متصل می‌شوند ساخت اضافه می‌گوییم.

1.a) *ketâb-e xub*

خوب اض-کتاب

"خانه‌ی خوب"

b) *xâne-ye ahmad*

احمد اض-خانه

"خانه‌ی احمد"

تجلی اضافه و نحوه‌ی ترکیب و ترتیب عناصر ساخت اضافه در گویشها و زبانهای ایرانی چنان متنوع و متفاوت است که می‌تواند توجه هر فرد علاقه مند به مسایل زبان را به گلستان ساخت اضافه جلب نماید. در گیلکی (۲) ترتیب قرار گرفتن صفات و اسامی بر خلاف فارسی (۱) است و به اصطلاح جای صفت و موصوف و مضاف و مضاف علیه بر عکس فارسی است.

2.a) *gâv-e guš*

گوشت اض-گاو

"گوشت گاو"

b) *hist-e râši*

جاده اض-خیس

"جاده‌ی خیس"

در زبان بلوچی نه تنها مانند گیلکی ترتیب قرار گرفتن صفات و اسامی بر خلاف فارسی (۱) است و به اصطلاح جای صفت و موصوف و مضاف و مضاف الیه بر عکس فارسی است بلکه در بلوچی نمود آوایی اضافه بین اسم و صفت به صورت *(in)* و بین مضاف و مضاف الیه به صورت *-i/e* می‌باشد:

3.a) *tuh-in ges*

خانه اض-بزرگ

"خانه‌ی بزرگ"

b) *amin-i /*-in ges*

خانه اض-امین

"خانه‌ی امین"

c) *bâg-e dar*

در اض-باغ

"در باغ"

در گویش اردکانی اضافه نمود آوایی ندارد (۴) مگر به دلیل یک ضرورت واجی برای جلوگیری از التقای سه صامت (۵).

4) *orsi Hasan*

حسن کفش

"کفش حسن"

orsi sefið

کفش سفید

"کفش سفید"

5) *asp-e sefið*

سفید اض-اسب

"اسب سفید"

asp-e Hasan

حسن اض-اسب

"اسب حسن"

در گویش هورامی اضافه، بصورت نمود آوایی (-i) بین اسم و صفت و نمود آوایی (-u) بین مضاف و مضاف الیه ظاهر می‌گردد و تکواژ اضافه بین مضاف و مضاف الیه در گروه اسمی مفرد همراه با یک نشانه حالت غیر فاعلی (-i) است که در انتهای گروه ظاهر می‌شود:

6.a) *asp-i zil*

بزرگ اض-اسب

"اسب بزرگ"

b) *asp-u Ahmad-i*

غ-فا-احمد اض-اسب

"اسب احمد"

در هوزامی نشانه اضافه (-i) در صورت مطابقه به شکل (a) در می‌آید. در گویشهای کردی سورانی (۷) و کردی ایلامی (۸) نمود آوایی اضافه بین اسم و صفت با نمود آوایی آن بین مضاف و مضاف الیه یکسان است:

7.a) *hotel-i bash*

خوب اض-هتل

"هتل خوب"

b) *deaká-i aw pyáw-a*

اش-مرد اش اض-دهکده

"دهکده‌ی آن مرد"

8.a) hotel-e xu

خوب اض-هتل

"هتل خوب"

b) ābādi-ye āw peyā

مرد اش اض-دهکده

"دهکده‌ی آن مرد"

هرچند که بر خلاف هورامی، در کردی سورانی و ایلامی اضافه یک نشانه آوایی دارد ولی همانند هورامی نشانه اضافه فقط در ترکیبات صفت و موصوفی با عناصری مثل حرف تعریف وارد فرایند مطابقه می‌شود و به صورت (-a) ظاهر می‌شود.

همان طوریکه در فصل سوم مشاهده می‌شود تنوع ساخت اضافه در زبانهای ایرانی به آنچه در بالا آمده است محدود نمی‌شود. در این کتاب ساخت اضافه در گویش فارسی معیار و شش گویش ایرانی از غرب، شرق، شمال و مرکز ایران معرفی و بررسی می‌شود. با وجود تنوع گویشها و ارایه تصویر خوبی از ساخت اضافه در فصل سوم، بی شک تصویر کامل و جامعی از ساخت اضافه و معرفی نهایی گلستان ساخت اضافه نمی‌باشد و آغازی است برای رهروان بیشتر. تجلی یا عدم تجلی حرف تعریف، محل قرار گرفتن آن و صورت آوایی آن، صورت آوایی و جایگاه نشانه جمع و صفت اشاره و ترتیب اسامی و صفات بر گوناگونی و تنوع ساخت اضافه می‌افزاید و ضرورت توجه و بررسی علمی آن را آشکار می‌نماید.

در این کار سعی می‌شود توصیف و مطالعه‌ی ساخت اضافه در چارچوب نظریه‌ی کمینه گرا ارایه شود تا نگاهی یکسان به این پدیده زبانی صورت گرفته باشد. ولی موضوع نیاز به کاوش و بررسی از جنبه‌های مختلف زبان شناختی دارد. توصیف هم زمانی موضوع در برخی چارچوبهای دیگر نظری، توجه به ساخت اضافه از نظر تاریخی و تحول زبان، جایگاه مقولات واژگانی و نقشی و ... می‌تواند زمینه کار برای پژوهشهای در این عرصه باشد.